УДК 821.161.2’05-1/9.09Українка:398.86/.87(477.86/.87)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.38

НАРОДНІ БАЛАДИ ВОЛИНІ Й ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ В ЗАПИСАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЧЛЕНІВ ЇЇ РОДИНИ: РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СЮЖЕТІВ ТА МОТИВІВ

FOLK BALLADS OF VOLYN AND VOLYNIAN POLISSIA IN LESYA UKRAINKA'S AND HER FAMILY MEMBERS' RECORDS: REGIONAL SPECIFICITY OF PLOT AND MOTIVES

Семенюк Л.С.,
orcid.org/0000-0002-6619-9695
кандидат філологічних наук,
вчений секретар
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Данилюк-Терещук Т.Я.,
orcid.org/0000-0002-9677-4929
кандидат філологічних наук,
директор Музею Лесі Українки
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснено аналіз баладних сюжетів і мотивів з фольклорного репертуару Волині й волинського Полісся кінця XIX – початку XX ст. в записах Лесі Українки та членів її родини (Ольги та Михайла Косачів, Олени Пчілки), зокрема з метою виявлення їхньої регіональної специфіки в загальноукраїнському контексті. Хоча фольклористичний доробок Лесі Українки та її родинного оточення вже був об’єктом наукових студій (праці М. Деркач, К. Квітки, П. Одарченка, Л. Яросевич та ін.), народнобаладний пісенний матеріал, збережений завдяки небайдужості родини Косачів, спеціально не вивчався. З’ясовано, що до фіксації фольклорних текстів родину спонукало перебування в народному пісенному середовищі. Встановлено хронологію, географію записів, а також репертуар зібраного Косачами матеріалу – понад три десятки баладних текстів, більшість із яких походить із Ковельщини, деякі – зі Звягельщини.

Виявлено, що серед балад, записаних Косачами, є сюжети з міжнародного баладного фонду (про мандрівку зведеної дівчини, на теми інцесту, про дівчину-воячку), а також ті, що постали на основі українських суспільних і побутових реалій (про суперництво в коханні, отруєння чарами, конфлікти між матір’ю і дітьми, чоловіком і дружиною, представниками різних соціальних станів тощо).

Аналіз зібраного Косачами матеріалу засвідчує тематичну різноманітність, виразний національний колорит, регіональну специфіку сюжетів і мотивів. Доведено, що волинсько-поліські варіанти відображають особливості місцевого побуту, реалії суспільного життя, ментальні та гендерні стереотипи жителів краю, конфліктні моменти міжетнічних взаємин. Деякі з них мають локальну прив’язку, функціонують у ролі обрядових пісень (купальських, колядок тощо) та вирізняються місцевим мовним колоритом з елементами іноетнічних впливів.

Ключові слова: Леся Українка, Косачі, балада, Волинь, волинське Полісся.

The article analyzes ballads’ plots and motives from the folklore repertoire of Volyn and Volynian Polissia of the late 19th and early 20th centuries. The case study materials are the records made by Lesya Ukrainka and her family members (Olga and Mykhailo Kosaches, Olena Pchilka). The purpose of the study is to identify the ballads’ regional specificity in the all-Ukrainian context. Although many scholars elucidated the folklore-related works by Lesya Ukrainka and her family members (among them, works by M. Derkach, K. Kvitka, P. Odarchenko, L. Yarosevych, and others), there are only a few in-depth studies of folk ballad-song materials that were collected and preserved by the well-known Kosach family. It was the folk-singing environment in which they lived, that encouraged the family to record folklore texts. The research established the records' chronology and geography, focusing on the repertoire of the materials collected by the Kosaches. More than three dozen ballad texts of the collection have been considered, most of which originate from the Kovel and some from the Zviahel districts of the Volyn province.

The study argue that among the ballads recorded by the Kosaches, there are stories from the international ballad fund (about a deceived girl and her wonderings, about incest, about a girl-warrior) and those that originated from the Ukrainian social and everyday realities (about rivalry in love, poisoning by charms, conflicts between mother and children, husband and wife, or representatives of different social statuses, etc.).

Analysis of the material collected by Kosaches confirms the thematic diversity, distinct national flavor, and regional specificity of plots and motives. It has been proven that the Volyn-Polissia ballad versions reflect the features of local life, the realities of social life, mental and gender stereotypes of the region residents, and conflicting moments of inter-ethnic relations. Some of them have definitely local features, function as ritual songs (Kupal songs, carols, etc.), and are distinguished by a local linguistic flavor with elements of foreign influences.

Key words: Lesya Ukrainka, Kosaches, ballad, Volyn, Volyn Polissia.

Постановка проблеми. З-поміж жанрів усної словесності народна балада належить до найбільш популярних у традиційному пісенному репертуарі жителів Волині й волинського Полісся [див.: 8]. У цьому переконують численні фольклорні записи з цих теренів, зібрані та опубліковані такими знаними збирачами фольклору XIX–XX ст., як З. Доленга-Ходаковський, М. Костомаров, О. Кольберг, П. Чубинський, Д. Булгаковський, О. Малинка, К. Квітка, Ф. Колесса та К. Мошинський. Частина з них увійшла до двотомного видання українських народних балад, упорядкованого О. Деєм та А. Ясенчук у 80-х рр. XX століття [1; 2].

До збирання та публікації баладного фонду Волині й волинського Полісся активно долучилася й Леся Українка та члени її родини – мати Олена Пчілка, сестра Ольга, брат Михайло.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що фольклористичний доробок Лесі Українки та її оточення вже не раз ставав об'єктом наукових студій (праці М. Деркач, К. Квітки, П. Одарченка, Л. Яросевич та ін.), народнобаладний пісенний матеріал, збережений завдяки небайдужості родини Косачів, спеціально не вивчався.

Метою цієї статті є аналіз баладних сюжетів і мотивів з фольклорного репертуару Волині й волинського Полісся в записах Лесі Українки та членів її родини, зокрема виявлення їхньої регіональної специфіки в загальноукраїнському контексті.

Виклад основного матеріалу. Знайомство Косачів із «народною поліською стихією» припадає на час, коли родина оселилася в селі Колодяжному на Ковельщині на початку 80-х рр. XIX ст. Ольга Косач-Кривинюк зауважила великий інтерес Лесі Українки до пісенного фольклору краю: «У Колодяжному Леся виконала з деякою допомогою брата Михайла велику етнографічну роботу: записала од різних колодяженських людей та від одної жінки з села Біліня (у нас її звали «Білінкою», і я не пам'ятаю, як вона звалася) дуже багато пісень» [5, с. 128]. Сама Ольга Косач теж цікавилася народними піснями та вела їхні записи. До рукописного збірника 1890–1893 рр., або т. зв. «колодяженського зошита» увійшло дві баладних пісні в записах Ольги та шість – у записах Лариси Косач. Про труднощі ранніх записів Леся Українка зізнавалася в листі до М. Драгоманова від 21. XII. 1891 (2 січня 1892) р. з Колодяжного. Надсилаючи дядькові «давно обіцяних пісень», вона писала, що їх «справді трудно було дістати, бо вони мало співаються і то більше межи старими людьми» [10, с. 177].

Початком 90-х рр. XIX ст. датовані також спільні фольклорні записи Лариси і Михайла Косачів. Цікаву інформацію про це містить «Літературна газета» за 4 квітня 1941 р.: «Відомо, що з допомогою свого брата вона (Леся Українка – *Л. С., Т. Д.-Т.*) збирала пісні та билини в селах Ковельського і Луцького повітів» [11, с. 355–356]. Автор замітки (в публікації «Наш кор[еспондент]») міг помилитися з жанровим означенням («билина»); ймовірно, тут ідеться про думи чи балади, які записували Лариса і Михайло Косачі. Згадки про такі записи є в їхній переписці 1890–1894 рр., листах Лесі Українки до М. Драгоманова цього періоду. Лариса Косач радилася з дядьком щодо записаного разом із братом: «Чи не прийняли б Ви од мене деяких етнографічних матеріалів, може, вони Вам на що здадуться? бо я їх не вмію до пуття довести. На пробу Міша оце мусить Вам послати скілька волинських "баллад", що я йому диктовала, як він був тут у мене; прийміть їх, коли вони куди-небудь судні» [10, с. 156].

Серед нині відомих фольклорних записів Лариси і Михайла Косачів, чільне місце займають балади: усього 21 текст, з них – 20 записано рукою М. Косача та 1 пісня в запису Лесі Українки [9, с. 125–160].

Частина пісень баладного жанру в записах Михайла Косача згрупована тематично: «Баллада про завоз дівчини», «Чари» та «Різни баллади» (усього 17 записів) [9, с. 591–599]. Очевидно, Леся Українка мала намір їх опублікувати, про що йдеться в листі до М. Драгоманова від 5 квітня 1894 р.: «Ви не довольні, що я послала до Ж[итя] і С[лова] такий нецікавий матерьял, але Фр[анко] просив у мене власне сього. Не знаю, чі буде цікаво, як я пошлю туди пісні баладного змісту (теж сирий матерьял, бо довести до пуття я не вмію)? Міша, певне, міг би написати й краще, але він тепер дуже занятий, вчиться до екзаменів, а разом з тим він лаборантом при фізічному кабінеті, так що часу як відмірено» [10, с. 295].

Тексти трьох баладних пісень («Чорна хмаройка наступає», «Була вдовойка в конець села» та «Шла Мар'юся в поле»), що виконувалися під час купальського свята, увійшли до праці «Купала на Волині» [9, с. 167–190]. Леся Українка записала їх у селах Колодяжному (№ 12, 13) та Біліні (№ 18) Ковельського повіту влітку 1890 р. в часі «живого дійства» [6, с. 114].

Баладні пісні краю записувала також Олена Пчілка. Одну з них – старовинну баладу про дівчину-воячку – на її вимогу опублікували видавці «Житя і Слова» в праці Лесі Українки «Купала

на Волині» [9, с. 177–179]. Інший варіант був поміщений у розвідці «Украинкие колядки (текст волынский)», що побачила світ у журналі «Киевская старина» за 1903 рік [7, с. 173–174].

Загалом Косачам удалося зафіксувати тексти понад 30 баладних пісень, більшість із яких походять із Ковельського, деякі – зі Звягельського (офіційно на той час Новоград-Волинського) повітів Волинської губернії. Репрезентуючи народнобаладний репертуар з теренів Волині й волинського Полісся кінця XIX ст., ці тексти дають цінний матеріал для наукових студій, виявлення регіональної специфіки сюжетів і мотивів.

Серед балад, записаних Косачами, є сюжети з міжнародного баладного фонду (про мандрівку зведеної дівчини, на теми інцесту, про вбивство дружиною чоловіка), а також ті, що постали на основі українських суспільних і побутових реалій. З цього погляду слушною видається думка О. Дея, який стверджував: «Сюжети всіх українських балад, в тому числі перейнятих від сусідів, були породжені або «відшліфовані» (якщо йдеться про запозичені) побутовими та історичними обставинами національного життя» [1, с. 13].

З-поміж баладних пісень про особисті дошлюбні відносини вирізняються сюжети на теми суперництва в коханні, отруєння чарами, втрати дівочого вінка, зведення підмовленої дівчини та ін.

Темі суперництва в коханні присвячена балада «Ой чіє то поле, широкі загони?», збережена в запису Ольги Косач [9, с. 65–66] та чотирьох варіантах, записаних Михайлом Косачем [9, с. 136–138, 148–149]. Пісня розвиває відомий сюжет про отруєння парубка однією із трьох закоханих дівчат через ревнощі. У тексті, зафіксованому Ольгою Косач, використано традиційну числову символіку («Одная любила – хороше водила, / Ой другая прикохала – білу постіль слала, / А третяя чорнявая, чари наливала» [9, с. 65]), архетипний образ зозулі-віщунки, що передбачає трагічний кінець, традиційний для балад цієї тематики мотив чарування, а також уповільнення дії через діалог матері з товаришем отруєного парубка. Завершує сюжет драматична констатація невідворотності смерті, що є сталим топосом балад цієї тематики: «Не треба мні сіна, не треба і трошкі, / Тілько треба сажень землі та чотири дошкі» [9, с. 66]. Схожі варіанти цієї балади записав на Ковельщині М. Косач: один із поміткою «с. Білінь, Авг[уст] 1890 г[од]. Стара баба», інший – із Колодяжного [9, с. 136, 138]. Ще дві балади в записах М. Косача потрапили в цикл «Чари» (з Колодяжного Ковельського повіту та Чарукова Луцького повіту). Волинський варіант цікавий тим, що в ньому мати постраждалого від чарів парубка прагне відвернути трагедію, звернувшись до «сильнішої» чарівниці: «Ой як прийшла мати та й стала питати, / Чи не треба, синку, воріжки шукати» [9, с. 49].

Записана Лесею Українкою балада «Ой дай же, Боже, з вечора погоду» належить до популярного в Україні сюжетного типу про смерть дівчини, яка відмовилася стати дружиною рятівника-нелюба [9, с. 87]. Оригінальними в цьому варіанті пісні є етнічні стереотипи ляха й козака. Перший виступає в ролі коханця-спокусника, з яким дівчина погоджується тікати з дому, проте на перешкоді стає хвиля, яка «Тую дівчину та й з порона збила». Натомість козаки, які змагаються за порятунок дівчини, постають як гультяї та розбишаки, недаремно потопаюча дівчина обирає смерть замість життя з козаком-нелюбом.

Увагу М. Косача привертали балади про зведення дівчини, в яких, за словами І. Франка, «дівчина показується просто одуреною, ошуканою, або й насильно зганьбленою» [12, с. 220]. З містечка Миропілля Звягельського повіту походять два варіанти пісні «Ой у полі, полі коршомка стояла» [9, с. 145–146]. Перший розробляє сюжет, у якому зводитель (козак) кидає дівчину в воду. К. Квітка, який присвятив баладам цієї тематики окрему розвідку, зауважив: «Історія, що кінчиться топленням дівчини, характеристична найбільше для поляків. <…> Пісні такого змісту українською мовою існують у північно-західній частині України, але й там вони рідші, ніж пісні, що кінчаться спаленням дівчини» [4, с. 4]. У волинському варіанті, записаному М. Косачем, зводитель заїхав «з Україноньки», тобто, з чужого, іншого краю, бо, як пояснює К. Квітка, «там, де співалися ті пісні, Україною звали сторону, що лежить на схід і південь» [4, с. 4].

Інший варіант балади «Ой у полі, полі коршомка стояла» (теж із поміткою «Миропілля») є контамінацією двох баладних сюжетів: початок – про підмовлену дочку шинкаря, далі – про спалення підмовленої дівчини. Героїнею тут виступає дочка шинкаря (чи шинкарки) Хайка, мандрівка якої з козаками завершується спаленням дівчини [9, с. 146]. Щодо цього К. Квітка зауважує: «Цей мотив чужий для західно-європейських та польських пісень на тему мандрування з зводителем; на Україні пісні з цим родом катастрофи становлять тип дуже люблений» [4, с. 11].

Ще один цікавий варіант балади про зведення дівчини – в запису М. Косача з містечка Мельниця Ковельського повіту [9, с. 146–147]. У ньому так

само підмовленою героїнею виступає Хайка, проте намовляють її не козаки, а «салдати», що перебувають у корчмі на постої. Така національна атрибуція зводителів може бути ознакою більш пізнього походження балади. Її розв'язка схожа на ту, що притаманна баладам польського походження: солдати топлять Хайку в Дунаї. За зовні окресленою побутовою ситуацією та життєвими трагічними колізіями молодої дівчини незримо проглядають конфліктні моменти міжетнічних взаємин. Специфічного національного колориту цій баладі надають рефрени «Ох вей, мамуню, зуд, зуд, ну-ну-ну, / коршомка стояла, та-рі-рібом-бом», а також прикінцева заувага записувача: «Далі йде жидівська ламентація прозою, напр[иклад] Ой чи не мала ти хати, чи не було в тебе тата?.. і т. і.» [9, с. 147]. Ці деталі сюжету вказують на активну присутність євреїв у поліcько-волинському просторі.

Місцевим колоритом сповнена ще одна балада цієї тематичної групи – «Чорноморець, моя мамцю, чорноморець». У ній зводителі намовляють дівчину на мандрівку, обіцяючи їй щедрі дарунки: «серм'яжину із стрічками», «віночок з квіточками», «черевички з підківками». Трагедія підмовленої дівчини в тому, що її сподівання не виправдовуються: «Я ж думала, моя мати, панувати, / Ой тепер же прийшлось горувати» [9, с. 147].

До оригінальних витворів у баладному репертуарі Західного Полісся належить пісня-балада, що виконувалася в ролі купальської, «Чорна хмаройка наступає» [9, с. 172–173]. Сюжет заснований на конфлікті між царем і царівною. Головна героїня ховається від нелюба під тройдерево, що втілює світове дерево; цар наказує слугам «палити тройдерево», «шукати царівнойку». Приховуючи справжні наміри, царівна просить ножа і заподіює собі смерть (мотив, поширений у баладних піснях про Лимерівну, невісту, яка забула в полі дитину, Бондарівну тощо).

Із села Білінь Ковельського повіту походить ще одна місцева пісня-балада обрядового призначення – «Шла Мар'юся в поле» [9, с. 176]. В ній ідеться про потопання та почленне перевтілення дівчини, що є відгуком давніх уявлень про людські жертвоприношення в контексті літніх обрядодій (русальних та купальських). У пісні-баладі традиційні міфологічні уявлення про сублімацію жертовного тіла в різні сфери довкілля (воду, траву, ягоди, рибу тощо) набувають християнізованого потрактування – тіло дівчини перетворюється в частини церковного інтер'єру: «А де вона впала, там церковка стала. / Де голова впала, там одправа стала. / Де косойки впали, там зоройки стали, / Де ручечки впали, там свічечки стали, / А де впали ноги, там стали пороги» [9, с. 176].

Серед баладних пісень про родинні взаємини і конфлікти, записаних Косачами, переважають сюжети, де трагедії спричинені одруженням без любові, тривалою розлукою (тема інцесту), втручанням матері у стосунки подружжя, що веде до вбивства, отруєння та інших трагічних розв'язок.

Відома українська балада про конфлікти між одруженими без любові – «Ой росла я, росла, як у борі сосна» – збережена в запису Ольги Косач [9, с. 66–67]. У ній ідеться про те, як жінка випробовує нелюбого чоловіка-недоростка, прив'язавши його «у бору до сосни» на час своєї гостини в рідного батька. Пісня належить до оригінальних українських творів і спростовує традиційні стереотипи про гендерну нерівність подружжя в родинному житті українців. Жорстока поведінка молодої героїні пісні дисонує з покірністю, слабохарактерністю чоловіка, котрий навіть після перенесених страждань так виправдовує свій стан: «Ой так же я в свого тестя горілкі напився», «Ой бо був в свого тестя, та й дуже п'яненькій» [9, с. 67]. Балада «Ой росла я, росла, як у бору сосна» в запису М. Косача з с. Колодяжного майже дослівно збігається з записом Ольги Косач [9, с. 157–158]. Це наводить на здогад, що обидва варіанти могли бути записані від одного респондента.

Баладна пісня «Тихая вечеронька, тиха» в запису Лесі Українки – один із західнополіських варіантів народної балади про вбивство чоловіком дружини [9, с. 84–85]. Найчастіше у баладах такий злочин стає результатом обмови невістки свекрухою [див.: 2]. У тексті, записаному Лесею Українкою, вбивство відбувається через те, що жінка в час відсутності чоловіка народила позашлюбну дитину. Героїня балади намагається виправдати себе тим, що дитина їй дісталася від козаків. Подальше розгортання сюжету таке ж, як і в загальновідомій українській баладі про вбивство обмовленої свекрухою невістки: син за намовою матері купує «ремінниї віжки» та карає дружину на смерть.

Лесі Українці належить також один із ранніх записів народної балади про сватання сина до матері і брата до сестри («Ой з-под того явора») [9, с. 88–89]. Пісня надзвичайно розповсюджена в Україні, де вона відома як купальська, веснянка, але найчастіше її виконання не обмежувалося певним часом [8, с. 51]. Варіант у запису Лесі Українки має традиційну фабулу: народивши двох синів, удова пускає їх на Дунай і просить

сили природи оберігати і годувати дітей; після довгої розлуки вона не впізнає дорослих синів, котрі сватають матір і сестру, а потім самі зізнаються, хто вони насправді і кепкують з удови; це запобігає інцесту. В баладі використано прийом навмисного уповільнення дії, що досягається завдяки трикратним зверненням удови до сил природи (моря, риби, жовтого піску), дублюванню питань і відповідей героїв. Пісня містить непритаманну поліщукам лексику («Ой син матки не берьоть, / Матка за сина не йдьоть, / Ой брат сестри не берьоть, / Сестра за брата не йдьоть!» [9, с. 89]), котра, на думку К. Квітки, могла з'явитися тут під впливом московських «салдацьких пісень» [9, с. 401–402].

Один із найбільш оригінальних баладних текстів у запису Лесі Українки – пісня «Ой у полю корчомка» [9, с. 89–90]. Це балада на тему інцесту, широко відома в українському фольклорі. Традиційно вона входила в комплекс весняного та купальського календарного циклів і відображала ритуальні моменти поведінки в ці проміжки часу [3, с. 44–45]. Сюжет пісні розгортається у специфічно українських обставинах, місцем події названо корчму. Звичною є й соціальна атрибуція персонажів – шинкарка, наймичка, козак або чумак, на якому «жупан дран», та найменування брата і сестри («Карпів син» і «Карп'янка»). Балада підкреслює моральне недопущення кровозмішання: брата із сестрою, що допустили мимовільний гріх, не приймають у монастир, від них відвертається ліс зі звіриною та море з рибою; спокуту вони несуть через метаморфозу у квітку братики.

Схожий сюжет із с. Перековичі Ковельського повіту («Була вдова на Подолі» з циклу «Різни баллади») в запису М. Косача може відображати більш пізній період функціонування пісні: до інцесту тут не доходить, сестра і брати впізнають один одного, проте їхні життєві шляхи розходяться: «Старші пішли (2) панувати, / А найменший (2) горувати, (2) / Хліба й солі (2) заробляти, (2) / Стару матір годувати» [9, с. 157].

Балада про трагедію слуги, якого покохала пані, широко відома не лише в Україні, а й в інших слов'янських народів. Варіант у запису Лесі Українки («Молодая пані Петруся кохала») має помітку «Луцьке, від Лариси Косач» [9, с. 126–127]. Текст збережений не повністю, втрачено 13–16 рядки. До першого рядка пісні Леся Українка подала таку авторську примітку: «Співають теж: Вельможная пані… або Пані пана мала, Петруся кохала». Пісня розробляє класичний сюжет у такій послідовності: залицяння пані до слуги, зрада чоловікові за його відсутності, діалог пані зі слугами, покарання Петруся, побивання пані за коханцем. Порівняно з іншими варіантами, балада «Молодая пані Петруся кохала» вирізняється докладними діалогами між панею з Петрусем, слугами і паном, а останні епізоди мають інформативний характер. Пісні притаманний соціально загострений конфлікт, що зумовлений становою нерівністю персонажів. Остання стає причиною трагедії закоханих та викликає сумніви в щирості почуттів пані до слуги, що став жертвою її примхи.

Пісня-балада про пані і Петруся в запису М. Косача з с. Старі Кошари Ковельського повіту («Чи чули ви, люде, такої новини») має більш розгорнутий сюжет, порівняно з записом Лесі Українки. Усі структурні компоненти тексту логічно вмотивовані обставинами розгортання драми. У варіанті подано локальну прив'язку події («Чи чули ви, люде, такої новини, / Забито Петруся в Джуранській долині»). Драматизм ситуації поглиблюється спробою Петруся покаятися перед паном та неможливістю виправдати вчинене: «Не буду я тебе в кайдани кувати, / Гей, не буду тобі життя дарувати» [9, с. 154–155].

Чимало балад у записах М. Косача розробляють сюжети про втручання матері (свекрухи) в стосунки подружжя. Серед них – відома баладна пісня про вбивство чоловіком жінки за намовою матері «Як поїхав Данилюша на війну» (записано два варіанти, один – із Колодяжного) [9, с. 127–128, 153–154]; традиційна українська балада «Мати сина оженила» з Миропілля, що є контамінацією двох баладних сюжетів – про невістку-тополю та про отруєння сина і невістки [9, с. 149–150]; балада «Мати сина на ґвалт оженила» (також із Миропілля Звягельського повіту) [9, с. 150–151].

Під № 13 у збірці «Купала на Волині» Лесі Українки, вміщено запис пісні про дівчину-воячку («Була вдовойка в конець села»), зроблений Оленою Пчілкою. Це підтверджує обрядове функціонування пісні, яка з найдавніших часів побутувала в трьох різновидах – колядної, купальської і баладної пісні. Пісня розповідає про те, як удова відправляє до війська наймолодшу дочку і наказує їй триматися середини. На полі бою дівчина дивує всіх своєю хоробрістю: «Настуся матері не слухала, / Поперед войська виїхала, / Половину войська звоювала» [9, с. 174]. Це викликає подив у турецького царя, який влаштовує зустріч із дівчиною. На цьому варіант балади уривається.

На вимогу Олени Пчілки видавці «Житя і Слова» опублікували в добірці купальських пісень Лесі Українки схожу колядку про дівчи-

ну-воячку [9, с. 177–179, 643–644]. Повніший текст цієї пісні («Була вдова близько двора»), записаний у с. Облапи Ковельського повіту теж у функції колядки, Олена Пчілка помістила в праці «Украинкие колядки (текст волынский)» [7, с. 173–174]. Оригінальність такої колядки, за висновком Пчілки, в тому, що «въ ней дѣйствующими лицами являются однѣ женщины и что отважнымъ воиномъ является – дѣвушка. Чѣмъ не "поляница", Амазонка, Валькирія?» [7, с. 174].

Висновки. Наведений матеріал переконує в тому, що народна балада як один із найбільш поширених фольклорних жанрів у пісенному репертуарі Волині й волинського Полісся, перебувала в полі фольклористичних зацікавлень Лесі Українки та членів її родини. Тим самим вони прислужилися справі фіксації народнопісенної традиції полісько-волинського краю. Зібраний Косачами в кінці XIX ст. матеріал (зокрема, понад три десятки баладних сюжетів) засвідчує тематичну різноманітність, виразний національний колорит, регіональну специфіку сюжетів і мотивів. Доведено, що волинсько-поліські варіанти відображають особливості місцевого побуту, реалії суспільного життя, ментальні та гендерні стереотипи жителів краю, конфліктні моменти міжетнічних взаємин. Деякі з них мають локальну прив'язку, функціонують у ролі обрядових пісень (купальських, колядок тощо) та вирізняються місцевим мовним колоритом з елементами іноетнічних впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини / Упоряд. О. І. Дей, А. Ю. Ясенчук (тексти), А. І. Іваницький (мелодії); Вступ. ст. О. І. Дея. Київ: Наук. думка, 1987. 472 с.

2. Балади. Родинно-побутові стосунки / Упоряд. О. І. Дей, А. Ю. Ясенчук (тексти), А. І. Іваницький (мелодії); Вступ. ст. О. І. Дея. Київ: Наук. думка, 1988. 528 с.

3. Гримич М. З історії двох українських балад про інцест. *Народна творчість та етнографія.* 1990. № 3. С. 38–41.

4. Квітка К. Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем. *Повідомлення Кабінету музичної етнографії.* № 2. УАН. Київ, 1926. С. 4–31.

5. Косач-Кривинюк О. Ознайомлення Лесі Українки з народною творчістю. *Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку.* Київ: Темпора, 2016. С. 126–133.

6. Покальчук В. Слідами Лесі Українки. *Спогади про Лесю Українку.* Київ: Дніпро, 1971. С. 104–129.

7. Пчилка Олена. Украинкие колядки (текст волынский). *Киевская старина.* 1903. Т. 80. № 1. С. 152–175.

8. Семенюк Л. Українські народні балади Західного Полісся (загальноукраїнський контекст і регіональна своєрідність): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 176 с.

9. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів Лесі Українки у 14-ти томах. Т. 9. Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки / ред. С. Романов; передм. Ю. Громик та ін; упоряд., комент. Ю. Громик, Т. Данилюк-Терещук, Л. Семенюк, І. Щукіна. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 848 с.

10. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів Лесі Українки у 14-ти томах. Т. 11. Листи (1876–1896) / ред. С. Кочерга; передм. В. Агеєва, упоряд., комент. В. Прокіп (Савчук), В. Агеєва. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 597 с.

11.Українка Леся. Документи і матеріали 1871–1970. Київ: Наук. думка, 1971. 482 с.

12. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 26. Літературно-критичні праці 1876–1885.* Київ: Наукова думка, 1980. С. 210–253.